

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/10, p. 277-290

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11850>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Referees/Hakemler:** Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ – Yrd. Doç. Dr. Nuran ÇETİN

This article was checked by iThenticate.

TASAVVUFÎ KAVRAMLARIN ANLAŞILMASINDA HAYVAN SEMBOLLERİNİN ÖNEMİ

*Esmâ SAYIN**

ÖZET

Tasavvufî ve ahlakî kavramların anlaşılmasında ve kavranmasında hayvan sembollerinin oluşturulması çok dikkat çekicidir. Tasavvufî kavramların ve anlayış tarzının manevî ve çok boyutlu anlamları, oluşturulan hayvan sembolleri ve bu sembollere yönelik çağrışım metotlarıyla insanın hem zihninde hem de onun duygusal dünyasında önemli izler bırakabilir.

Hayvan sembolleri ve bu sembollere yönelik çağrışım metotları sayesinde insanın zihninde ve gönlünde izler bırakan tasavvufî kavramların ve anlayış tarzının ahlakî ve manevî yönleri, insanın ruhsal dünyasında hak ettiği yeri alabilir. İnsanın manevî dünyasını yaşayan bir hale ve ahlaka dönüştürebilir. İnsan zihninde kalıcılık kazanan bu bilgiler, insan hayatının merkezine oturabilir.

Söz gelimi insan zihni ve onun hafızası, bilgiyi resimlerle hatırlar ve onu kalıcı kılar. İnsan hafızası, anahtar kelimeler ve hedef kavramlar vasıtasıyla hafıza resimlerini oluştururken kavramları daha rahat algılayabilir ve her türlü bilgiyi daha kalıcı kılabilir.

İnsan zihni, bilgileri anahtar kelimeler vasıtasıyla hedef kavrama ulaştıracak somut nesnelere, benzetmelere, tasvirlerle ve kişileştirmelere ihtiyaç duyar. Çünkü anahtar kelimeler, insan zihnini hedef kavrama ulaştırır. Mesela tevbe hedef kavramına, at sembolü veya anahtar kelimesiyle ulaşılabilir. Bu bağlamda makalede murakabe hedef kavramıyla kedi ve kaplumbağa yavruları sembolleri veya anahtar kelimeleri arasında bir bağ bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvufî Kavramlar, Tasavvufî Anlayış Tarzı, Hayvan Sembolleri, Çağrışım Metotları.

* Yrd. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: esmasayin16@gmail.com

THE IMPORTANCE OF ANIMAL SYMBOLS IN COMPREHENDING SUFISTIC CONCEPTS

ABSTRACT

It is very remarkable that animal symbols are being used for perceiving and understanding sufistic and moral notions. The spiritual and multi-dimensional meanings of sufistic notions and styles of understanding can leave significant marks in one's mind as well as his emotional world, by the use of animal symbols and the connotation methods related to these symbols.

Thanks to animal symbols and the connotation methods related to these symbols, the moral and spiritual aspects of sufistic notions and style of understanding that leave marks in one's mind and heart can find their deserved place in the spiritual world. This can turn one's spiritual world into a concrete form and morality. By becoming permanent in one's mind, these knowledge can take their places within the centre of man.

Human mind and memory remembers knowledge with pictures and makes it permanent. When human memory is forming memory pictures through keywords and target concepts, it can perceive concepts more comfortably and make knowledge more permanent.

Human mind needs concrete objects, emulations, depictions and personifications that would help knowledge to reach target concept by keywords. Because keywords let human mind reach the target concept. For example, tawba (repentance) target concept can be reached by a horse symbol or keyword. In this sense, this article contains a connection between muraqaba (meditation) target concept and kitten and baby turtle symbols or keywords.

STRUCTURED ABSTRACT

The Topic and Its Purpose

Forming of animal symbols in understanding and comprehending Sufi and moral notions is highly remarkable. The spiritual and multi-dimensional meanings of Sufi notions and approach can leave significant marks both in the mind and feelings of a person through the animal symbols and connotation methods related to these symbols.

Bringing out our social values and conveying them to the future generations is highly important for being able to look to the future with confidence. It is a well-known fact that societies not protecting their cultural heritage are bound to become influenced by dominant powers. In a global world where everything is changing rapidly, protecting and improving our cultural heritage is an important step taken towards establishing a national consciousness (Cetin, 2014: 345).

And to establish a national awareness, there is a need for Sufi-moral style of understanding that is being described under the light of Sufi and moral notions. At this point, thanks to animal symbols and the connotation methods related to these symbols, the moral and spiritual

aspects of Sufi notions and style of understanding that is leaving marks in a person's mind and heart can get its deserved place in the world of values of a society.

The intellectuals and scholars that left their marks in history are highly important in conveying social values and cultural heritage, and it is similarly important to convey Sufi notions too. In this context, this article examines how Sufis conveyed social values and cultural heritage to future generations by referring to animal symbols.

1. Love and Friendship of Sufis Towards Animals

The love and friendship of Sufis for the animals is based on the approach of love (mohabbat). Love, in this sense, is obedience and submission. In fact, love or mohabbat, is to obey Allah's orders, abandon everything He has prohibited and be content with His provision and discretion. It is to prefer the true Beloved over the others. It is to prioritize the wish of the loved one over his own wish (Kalabazi, 1980: 130). Love is an innate and natural feeling. Sometimes one loves, without even being of it (Hucvîrî, 2006: 448).

Sufyan al-Thawri purchased a bird locked in a cage and granted his freedom. Upon returning from hajj, Bayazid Bastami realized an ant was stuck in his saddlebag and travelled all the way with him to Bastam. Being not content with separating it from his family he travelled back many miles back and took the ant back to its home. Ahmed b. Hadraveyh's wife Fatma said dogs should not be ignored in a place where humans were feasting (Qushayri, 2003: 475). Muslihiddin never kept cats so that mice did not suffer (Demirci, 2005: 69).

2. Key Words Related to Animals When Trying to Understand Sufistic Notions

Use of animal symbols in trying to comprehend Sufi style of understanding is very important. In the sect of Zayniyya, for instance, some evil in the mystic voyage or soul training are symbolized through various animals (Yılmaz, 2015: 295). For example, envy is the trait of wolf; deception is of fox; loafing is of jackal; ignorance is of rabbit; stinginess is of mouse; ambition is of ant; gluttony is of monkey; arrogance is of tiger; feeling of exaltedness is of lion; rage is of bear and dog; while lust is a trait of donkey (Ceyhan, 2015: 907).

2.1. Symbols of Donkey and Bird in Understanding The Notion of Mohabbat and Love

Mohabbat is the essence and seed of pure love. Mohabbat is a type of clear and pure love that is experienced by constant remembrance and without ever forgetting. For he who loves something, remembers and mentions it a lot (Tûsî, 2001: 54).

The symbols of donkey and bird are referred to when trying to comprehend the notion of mohabbat and love. A lover is like a wingless, non-flying bird (Rûmî, 1994: 57). For love does not fly; it makes you fly. It hurls man into his own depths. Love does not fly, as it is bound to Allah through divine roots; however makes the influenced person fly.

2.2. The Symbol of Bee in Understanding The Notion of Prayer and Invocation (Dhikr)

A servant enjoys the freedom of expressing himself to his Lord in the most straightforward, lucid, plain and sincere manner through prayer clear. When praying, man cannot lie; cannot hide himself; cannot alienate himself and cannot resign himself. Therefore, just like love and death, prayer is both irreplaceable; and inevitable (Sayın, 2011: 11).

The symbol of bee is used understanding the notions of prayer and invocation. For instance, a man who abandons prayer and invocation is like a man who has been attacked by bees before entering into water. A naked man jumps into water to be protected from being stung by bees. Bees hover over his head and attack him the moment he surfaces his head (Rûmî, 2003: 86).

2.3. The Symbol of Spider in Understanding the Notion of Consent and Certainty

Consent is to have a heart in tranquillity against painful manifestations of fate. It is a man realizing Allah's eternal choice, hence being aware that the choice of his Lord is better than his own choice and he stops being angry and disgruntled (Uludag, 1999: 435). We refer to the symbol of spider in understanding the notions of consent and certainty.

By making these sentences a starting point, draw the picture of a spider in your head. A poisonous spider poisoning whatever it touches. It is such a poisonous spider that it contaminates any surface it touches and its toxins are instantly effective (Sayın, 2015: 77).

2.4. The Symbol of Horse in Understanding the Notion of Repentance (Tawba)

Repentance is remorse and to turn to Allah from any mistakes committed. It is to turn from our inner sin-fire towards the breeze of divine grace and forgiveness. In understanding repentance, a symbol of horse is being used in Sufi classics. Rumi for instance, has likened repentance to a heavenly horse taking man towards grace. Experiencing the most beautiful form of sincerity and hope during repentance, Rumi has likened repentance to a hasty horse that conveys man towards forgiveness and diviner blessings (Rûmî, 2003: 67).

2.5. The Symbols of Fish and Dog in Understanding the Notion of Gratitude (Shukr)

In understanding gratitude, symbols of fish and dog is being used in Sufi classics. Creatures running after their livelihood in a state of unconscious gratitude is an example of gratefulness. A chicken digging or a fish swimming around with its mouth open, searching persistently and heartily for food is a sign of loving the blessings granted. This is an indirect state of appreciation (Tarhan, 2011: 104).

The use of dog symbol in understanding the notion of gratitude has been explained in this memory of Shakik Balhi: Shakik Balhi travelled to Hejaz. Went to see Ibrahim b. Ethem. He said: 'O son of Ethem! What is gratitude?'. Ibrahim answered: 'If I get anything, I eat; if not, I wait patiently.'

Shakik Balhi said: 'This is what the dogs in Balh do.' Ibrahim b. Ethem asked: 'What do you do?' Shakik Balhi answered: 'If I get anything I distribute to the poor, if not I thank God.' Upon hearing this, Ibrahim b. Ethem got up and kissed Shakik Balhi. 'You are my master.' He said (Attâr, 2006: 64).

2.6. The Symbol of Fox in Understanding the Notion of Uprightness (Istiḡamah)

Uprightness can be examined in terms of appearing in different behaviours and attitudes. The first one of these is known as decision honesty. Sometimes, if he has sufficient power, man decides to do something such as fighting like a hero upon meeting the enemy, and the loyalty in man's decision is dependent on the degree of certainty in his decision.

Then the honesty in what we do is being aware that what we do with good intention is a really good action. Finally, honesty in religious affairs is the honesty in religious and Sufi affairs (Cagrıcı, 1982: 188).

Uprightness gives strength to man in his decisions related to life and provides him with a breath of life. Hence it creates a strong stance and a powerful internal balance. At this point, Abu-Bakr has interpreted the verse '*So remain on a right course.*' (Hûd, 11/112) as, 'Do not associate Allah with others'. While Umar has expressed it as, 'Do not be move crinkled like a fox'. In this context, the symbol of fox has been used in understanding the notion of uprightiness.

2.7. The Symbols of Hatchlings and Cat in Understanding the Notion of Meditation (Muraqaba)

Meditation is the method of 'controlling the emotions in the heart' by concentrating on the emotions (Sayın, 2005: 189). In self-examination approach the main point is to concentrate on the 'soul'; while in meditation the concentration is on the 'heart'. In other words, during self-examination, one needs to concentrate on the soul by examining it against its traps and deceits. And during meditation, one needs to concentrate on the heart by thinking that Allah is watching over and controlling the emotions within the heart.

In Naqshbandism, it has been emphasized that this must be done like the hatchlings staying still and constantly watching their mother while she nurtures them. Junaid has likened the state of meditation to a cat paying utmost attention to a mouse expected to come out of it's hole (Attâr, 2006: 148).

2.8. The symbol of Bird in Understanding the Fear and Hope Notion

Fear and hope are like two wings of faith. A God-fearing man cherishes hope at the same time. Hope arises from faith. Therefore, the cause of hope is faith. Similarly, fear of Allah also arises from faith (Sühreverdî, 1966: 87). Sufis are using the symbol of bird when trying to comprehend the notions of fear and hope.

Fear and hope are like the two wings of a bird. If they are in same size, then the bird will be even, it's flight will be perfect. If one of them is

short, the flight of the bird will be short. If neither exists, the bird is left for dead (Qushayri, 2003: 238).

2.9. The Symbol of Badger in Understanding the Notions of Kabz and Bast

The state of 'kabz' is spiritual serenity and happiness; a state of happiness containing hope, diviner intimacy and grace. Bast on the other hand is a state of the heart where it is joyful and happy enough to welcome and divine inspirations and blessings (Kashani, 1976: 109). In this context, by kabz and bast are great blessings and treasures for man.

To comprehend these two notions, the symbol of badger is being used. Badger is such an animal that he gets stronger after being beaten. Every hit he takes makes him stronger. Indeed, the soul of a believer is like a badger. Bother, test and doldrums make him even more purified and stronger (Rûmî, 2003: 56).

Conclusion

The intellectuals and scholars that left their marks in history are highly important in conveying social values and cultural heritage, and it is similarly important to convey Sufi notions too. In this context, this article has examined how Sufis conveyed social values and cultural heritage to future generations by referring to animal symbols.

In this article we addressed to the love of animals by the Sufis. The above mentioned stories not only indicate the love of Sufis towards animals but also how well they know animals. Having such deep knowledge about animals, Sufis have referred to animal symbols when teaching Sufi-moral notions and conveying education of values. In this sense, it is obvious that animal symbols needs to be referred to in modern times too during education of values and implementing the values into daily life. Certain evil are symbolized by animals during the training of the soul.

For example, envy is the trait of wolf; deception is of fox; loafing is of jackal; ignorance is of rabbit; stinginess is of mouse; ambition is of ant; gluttony is of monkey; arrogance is of tiger; feeling of exaltedness is of lion; rage is of bear and dog; while sexual lust is a trait of donkey. We too need to refer to animal symbols whilst positively or negatively conveying Sufi and moral notions.

Use of animal symbols when conveying both positive and negative moral titles and during education of values is playing a significant role for the comprehension of the notions and implementing them in daily life.

Keywords: Sufistic Notions, Moral Notions, Sufistic Style of Understanding, Animal Symbols, Connotation Methods.

GİRİŞ

Toplumsal değerlerimizin ortaya çıkarılması ve bunun gelecek kuşaklara intikâli geleceğe güvenle bakabilmemiz açısından son derece önemlidir. Kültürel zenginliğine sahip çıkmayan toplumların zamanla egemen güçlerin etkisi altında kalacağı bilinen bir gerçektir. Her şeyin hızla

değiştirdiği küresel dünyada kültürel varlığımızı korumak ve geliştirmek, millî bilincin oluşmasına yönelik önemli bir adımdır. (Çetin, 2014: 345)

Millî bilinci oluşturmak için de tasavvufî ve ahlakî kavramların ışığında açıklanan tasavvufî-ahlakî anlayış tarzına ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu noktada hayvan sembolleri ve bu sembellere yönelik çağrışım metotları sayesinde insanın zihninde ve gönlünde izler bırakan tasavvufî kavramların ve anlayış tarzının ahlakî ve manevî yönleri, toplumun değerler dünyasında hak ettiği yeri alabilir.

Milletlerin bugünkü konumlarını devam ettirebilmeleri ve geleceğe yön vermeleri, ilmî fikrî temele dayanan kültür mirasına sahip çıkmaları, bunları gelecek nesillere doğru ve tam olarak aktarmaları ile mümkündür. Kültür mirasının en önemli unsurlarından birisi de alanında iyi yetişmiş tarihte iz bırakan ilim, fikir ve düşünce adamlarıdır. (Çetin, 2014: 171)

Tarihte iz bırakan fikir ve düşünce adamları toplumsal değerleri ve kültürel mirası aktarmakta ne kadar önemliyse tasavvufî kavramların iletilmesi de bir o kadar önemlidir. Bu bağlamda bu makalede sûfîlerin hayvan sembollerine başvurarak toplumsal değerleri ve kültürel mirası gelecek toplumlara nasıl aktardıklarına da değinilmiştir.

1. Sûfîlerin Hayvan Sevgisi ve Dostluğu

Sûfîlerin hayvan sevgisi ve dostluğu, muhabbet anlayışına dayanır. Bu bağlamda muhabbet, itaat ve teslimiyettir. Aslında muhabbet, Allah'ın emrine itaat etmek, yasakladığı her şeyi terk etmek, hükmüne ve takdirine razı olmaktır. O, tercihi sevgili lehine yapmaktır. Sevgilinin arzusunu, kendi arzusunun önüne geçirmektir. (Kelâbâzî, 1980: 130). Sevgi, fitrî ve doğal bir histir. Bazen insan sever de, sevgisinden kendisinin bile haberi olmaz (Hucvîrî, 2006: 448).

Tasavvuf varlıklarından sadece insana merhamet ve şefkatle yaklaşmakla kalmamış, hayvanlara karşı merhametle muamele etmeyi öğütlemiştir. Sıra dışı bir sûfî olan Şibli, bir dostuna, kendisini kurtaran şeyin namaz, oruç gibi salih ameller olmadığını, zemheri gibi bir günde soğuktan tir tir titreyen bir kedi yavrusuna şefkat göstermesinin önemini zikretmiştir. Bu bağlamda evliya menkıbeleri, hayvanlara ve böceklere gösterilen pek çok merhamet hikâyeleriyle doludur.

Süfyân-ı Sevrî kafesteki kuşu satın alarak onu özgürlüğüne kavuşturmuş, Bâyezîd-ı Bistâmî hac dönüşü, heybesine takılıp memleketi Bistâm'a kadar gelen bir karıncayı eşlerinden ayırdı diyerek kilometrelerce yolu tekrar kat edip kendi yuvasının bulunduğu yere götürmüştür. Ahmed b. Hadraveyh'in eşi Fatma, insanlara ziyafet verilen bir yerde köpeklerin de ihmal edilmemesi gerektiğini söylemiştir (Kuşeyrî, 2003: 475). Muslihiddin Merkez Efendi, fareler incinmesin diye evde kedi beslemeydi (Demirci, 2005: 69). Belki bütün bunlar kıssadan hisse kabili kurgulanmış menkıbeler olabilir. Ancak işin gerçeklik payının olması da muhtemeldir (Yılmaz, 2015: 153).

Sûfî ve mistiklerin hayvanlarla olan bu muhabbet ve dostlukları kitaplarda geniş bir edebiyat oluşturmuştur. Heinrich Seuse için bir panter veya ormandaki vahşi hayvanın onun kokusu karşısında hep itaatkâr olduğu anlatılır. Benzer anekdot çağdaşı Mahmut Hayrânî için de geçerlidir. O aslanı at, yılanı kamçı gibi kullanmıştır. Yine Hacı Bektâş-ı Velî'yi resmeden pek çok minyatürde bir kolunun altında ceylan, diğer kolunun altında aslan bulunmuştur. Osmanlı'nın kuruluş yıllarındaki Bursa Uludağ eteklerinde ikamet eden Geyikli Baba da, bu adı geyiklerle olan yakınlaşmasından almıştır (Araz, 1966: 18).

Bu menkıbeler, sûfîlerin hayvan sevgisinin yanında onların hayvanları ne kadar iyi tanıdıklarını da göstermektedir. Hayvanları böylesine güçlü bir şekilde tanıyan sûfîler, tasavvufî-ahlakî kavramların öğretiminde ve değerler eğitiminin aktarımında da hayvan sembollerine başvurmuşlardır.

2. Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvanlara Dair Anahtar Kelimeler

Tasavvufî anlayış tarzının kavranmasında hayvan sembollerinin kullanılması büyük bir önem arz eder. Mesela Zeyniyye tarikatında seyr ü sülûk ve nefis terbiyesinde bazı kötülükler, bir takım hayvanlarla sembolize edilir (Yılmaz, 2015: 295). Örneğin kurt, hasedin; aldatma, tilkinin; boş gezme, çakalın; gaflet, tavşanın; cimrilik, farenin; hırs, karıncanın; boğaza düşkünlük, maymunun; kibir, kaplanın; yükseklik duygusu, aslanın; gazap, ayı ve köpeğin; cinsel şehvete düşkünlük ise, eşeğin özelliğidir (Ceyhan, 2015: 907).

2.1. Muhabbet ve Aşk Kavramının Anlaşılmasında Eşek ve Kuş Sembolü

Muhabbet saf sevginin özüdür ve tohumudur. Muhabbet, devamlı hatırlayarak ve unutmadan yaşanan duru ve saf bir sevgidir. Çünkü kim bir şeyi severse, onu çokça hatırlar ve anar (Tûsî, 2001: 54).

Muhabbet ve aşk anlayışının kavranmasında eşek ve kuş sembollerine başvurulur. Muhabbetin en yoğun olduğu noktada ‘aşk’ kendini gösterir ve kişinin kalbine en eşsiz nazarıyla gülümser. Bu nedenle Mevlânâ, aşkı tarif etmedeki acziyetini şöyle ifade eder: Aşk, her ne şekilde açıklasam da, anlatsam da onu tarifte insan dilsiz kalır.

Kalem, gerçi her şeyi yazar ama aşka gelince onun başı döner. Akıl, aşkı anlatmada çamura saplanan bir eşek gibidir. Aşk ve âşıklığı yine aşk açıklar. Güneşe delil, yine güneştir. Sana delil lâzımsa, güneşten yüzünü çevirme (Rûmî, 2003: 117).

Kalemin başını döndüren muhabbet ve aşk, sevgilinin gönlünü hoş eder; satırları yazan yazarı acziyetiyle baş başa bırakır. Bütün kâinatın başını aşkla döndüren aşk, kanatsız bir kuş gibidir. Bütün kâinat, aşkla uçuşa geçerken ve ayakları aşkla yerden kesilirken; aşk, onlara sadece bakar ve bu uçuşa bir türlü anlam veremez.

Âşık, uçmayan, kanatsız bir kuş gibidir (Rûmî, 1994: 57). Çünkü aşk, uçmaz; uçurur. İnsanı kendi derinliklerine savurur. Aşk, ilahî köklerle Allah’a bağlı olduğu için uçmaz; fakat etkisi altına aldığı kişiyi uçurur. Aşkın ayakları, istikamet üzeredir. Fakat âşığı öylesine etkiler ki, onun ruhunu uçurur.

Mevlânâ’nın şiirlerinde değişik yönleri ile papağan (tûtî/dudu), üveyik, bülbül, güvercin, yarasa, keklik, serçe, hüdhüd, karga, akbaba, kaz, tavus, tavuk, horoz, leylek, kumru, baykuş, şahin, doğan vb. kuşlar; gök kuşları, can/ruh kuşları, vahdet kuşu, gönül kuşu, su kuşları, anaç kuş, yavru kuş gibi genel kuş nitelemeleri; yuva, tuzak, yumurta, kafes, yem, kanat, av, uçmak gibi kuşlarla ilgili kavram ve kelimeler kullanılmıştır.

Mutlak hakikati, varlığı ve insanın kendisini idrakte bir analogi ve sembol olarak kullanılan kuşlar, bütün bunların algılanmasında çok önem arz etmektedir. Sonuçta “canlı ve tutarlı bir semboller sistemi insanın kendisi, içinde yaşadığı toplum ve nihayet evren ile ahenk içinde olduğunu hissetmesini sağlar ve kişiye kolektif eylem ilhamı verir. (Uluç, 2007: 40).

2.2. Dua ve Zikir Kavramının Anlaşılmasında Arı Sembolü

Dua, imanın yakarış ve saygıya dönüşmüş şeklidir. Namaz ibadeti; namaz kılan mü’minin, Allah’a, peygamberlere ve bütün insanlara yakınlaşmasını sağlayan, kulluğun belli bir şekil almış anlatımıdır (Schimmel, 1992: 39).

Kul, dua ile kendisini Rabbine özü-sözü bir, en şeffaf, en yalın ve samimi haliyle ifade etmenin özgürlüğünü yaşar. Dua ederken insan, yalan söyleyemez; kendini saklayamaz; kendinden kaçamaz ve kendini yalnızlaştırılmaz. Bu nedenle dua, aynı aşk ve ölüm gibi hem vazgeçilemez; hem de kaçınılmazdır (Sayın, 2011: 11).

Dua ve zikir anlayışının kavranmasında arı sembolüne başvurulur. Mesela zikri ve duayı bırakan adam, suya girmeden arıların saldırısına uğrayan adamın durumuna düşer. Çıplak adam, arıların sokmasından korunmak için suya dalar. Arılar, onun tepesinde dolaşıp başını çıkarsa, hemen saldırırlar.

Nefsin fısıldadığı sesler, arıdır. Su da, Hakk'ı zikirdir. Bunun dışındakiler derttir, tasadır. Zikir suyunda nefesini tut, sabret de bu vesveselerini yok et. Ondan sonra tamamen, baştan ayağa o saf su gibi şeffaf ve duru olursun (Rûmî, 2003: 86).

İnsanın nefsinin fısıldadığı sesler, beyninin içerisinde arı gibi vızıldar. Bu seslerden kurtulmak için dua ve zikre sarılmak gerekir. İnsan dua ve zikre sarılırsa, beyninin içerisinde vızıldayan sesler olan vesveselerden ve nefsanî seslerden kurtulur. Su, nasıl arılardan kaçan adamı kurtarıyorsa, dua ve zikir de insanın hayat suyudur. Onlar da, insanı beyninin içinde arı gibi vızıldayan seslerden kurtarır.

2.3. Rızâ ve Yakîn Kavramının Anlaşılmasında Örümcek Sembolü

Rızâ, kaderin acı tecellileri karşısında kalbin huzur içerisinde bulunmasıdır. O, Allah Teâlâ'nın ezeli tercihinin fark eden kulun, Rabbi'nin kendisi hakkındaki tercihinin -kendisi için yaptığı tercihten daha iyi olduğunu kavrayarak- kızmayı ve şikâyeti bırakmasıdır (Uludağ, 1999: 435) Biz, rızâ ve yakîn anlayışının kavranmasında örümcek sembolüne başvurduk.

Bu cümlelerden hareketle dokunduğu yere zehrini bulaştırarak bütün varlıkları zehirleyen zehirli bir örümceğin fotoğrafını hafızanızda canlandırınız. Bu öyle zehirli bir örümcektir ki, dokunduğu her yere zehrini bulaştırır ve dokunduğu anda zehir etkisini gösterir

Rızâ ve yakîn, inançsızlık zehrinin en büyük panzehiridir. Bu bağlamda Allah'a inançsızlık ve O'nun bizler için seçtiği iyilikleri reddetme haline, 'küfür' deriz. Bu nedenle küfür, zehirli bir örümcek gibidir. Allah'tan memnun olmak ise, insanın içindeki zehirli örümceği öldürmektir. Küfür örümceğinin ayakları insanın boynuna dolarsa, onun iradesi sanki kilitletir; kendi nefsanî arzularının peşinde koşar.

Rızâ ve yakîn kalbimizden kaybolursa, Allah'ın bizler için seçtiği iyilikleri göremeden bir küfür duvarından diğer küfür duvarına çarparız. Hâlbuki Allah'ın bizler için seçtiği iyiliklerden memnun olmak ve O'na içinde şüphe bulunmayan bir şekilde iman etmek; O'nun tercihinin öne koymaktır ve O'nun tercihiyle mutlu olmaktır (Sayın, 2015: 77).

2.4. Tevbe Kavramının Anlaşılmasında At Sembolü

Tevbe, pişmanlık ve hatadan Allah Teâlâ'ya dönmektir. İçimizdeki günah ateşinden ilahî rahmetin ve affın serinliğine yönelme ve dönmedir. Tevbe anlayışının kavranmasında tasavvuf klasiklerinde at sembolü kullanılır. Mesela Mevlânâ, tevbe insanı rahmete götüren bir burak atı gibi görmüştür. Tevbe esnasında samimiyetin ve umudun en güzelini yaşayan Mevlânâ, tevbe insanı bağışlanmaya ve ilahî ikramlara doğru uçuran hızlı bir ata benzetmiştir (Rûmî, 2003: 67).

Tevbe atı, kulun bağışlanma ve ilahî ikram nimetlerini kaçırıp hırsız karakterli nefis ve şeytan düşmanlarından, takvâ ve istikamet elbisesini almak hususunda insana yardım eder. Böylece insan, iki dünyaya ait anlamların sırlarını keşfeder. Tevbe vasıtasıyla da, ilahî ikram ve emirlerle bağışlanma umuduyla yönelir.

Âriflerin tevbesi, Allah dışındaki her şeyden Allah'a sığınmaktır. Belki de asıl tevbe, 'tevbeden' bile tevbe etmektir (Ankaravî, 1996: 217). Tevbesini samimi bulmayarak tevbesindeki eksikliğinden dolayı tevbesi için tevbe eden bir kul, bağışlanma duygusunun en güzelini yaşar. Bu bağlamda tevbe atı, ilahî ikram ve bağışlanma umudunu insana hızla getiren bir vasıtaadır.

2.5. Şükür Kavramının Anlaşılmasında Balık ve Köpek Sembolü

Şükür, yapılan iyiliği övme ve nimetin değerini bilmek manasındadır. Bilgi sahiplerinin şükürleri dillerinde, ibadet ehlinin şükürü fiillerinde, ilmi yaşayanların şükürü de hallerinde yansır. Abdülkâdir-i Geylânî, dil ile yapılan şükürün, nimetin Allah'tan olduğunu kabul ederek, nimetin sebebinin insanlara bağlamamakla meydana geldiğini söyler. Kalp ile şükür de, nimetlerin tamamının başkasından değil; ancak Allah'tan olduğuna, sürekli ve sağlam bir şekilde inanmakla olur (Cebecioğlu, 2004: 615).

Şükür anlayışının kavranmasında balık ve köpek sembolü tasavvuf klasiklerinde kullanılır. Sabır, ruhsal mutluluk ve huzurun psikolojik ve manevî kaynağıdır. Mesela yaşamından lezzet alan, kendine saygı duyan ve duygu istikrarını sabır sayesinde yakalayan Ömer b. Hattab, 'Sabır ile şükür, iki binek olsa hangisine binersem bineyim aldırmmam; ikisi de aynı derecede üstündür.' derken; İbn Şübrime'ye bir sıkıntı gelince, 'Bu bir buluttur, biraz sonra dağılır gider' derdi (Kuşeyrî, 2003: 310).

Sabır ve şükür, bilinç ve samimiyet gerektirir. Bu nedenle şükürün bilinçli ya da bilinçsiz yapılmış olması, bu konuda önemli bir ayrım noktasıdır. İnsan ile şükreden hayvan arasındaki fark, teşekkürün bilinçle gerçekleşmesine dayanmaktadır. Zira bilinç dışı vaziyette şükreden canlıların rızık peşinde koşmaları, birer şükürdür. Tavuğun eşinmesi, akvaryumdaki bir balığın sürekli ağzı açık olarak dolaşması, iştah ve istekle rızık takibi yapması, verilen ikramları sevme işaretidir. Bu durum, dolaylı bir teşekkürdür (Tarhan, 2011: 104).

Şükür anlayışının kavranmasında köpek sembolü Şekik Belhi'nin şu menkıbesinde anlatılır. Şekik Belhi, Hicaz'a geldi. İbrahim b. Ethem'e uğradı. Dedi ki: 'Ya Ethem oğlu! Şükür nedir?' dedi. İbrahim Ethem şöyle dedi: 'Elime bir şey geçerse, yerim; eğer geçmezse sabrederim.'

Bunun üzerine Şekik Belhi de dedi ki: 'Bizim Belh'in köpekleri de senin bu yaptığını yaparlar.' İbrahim Ethem sordu: 'Siz nasıl yaparsınız?' Şakik Belhi buyurdu: 'Ben elime bir şey geçerse hayrına dağıtırım, geçmezse şükrederim.' Bu sözün üzerine İbrahim Ethem kalktı. Şakik Belhi'yi öptü. 'Üstadım sensin.' dedi (Attâr, 2006: 64).

İnsana yakışan şükür, onun nimeti bulduğunda dağıtması bulamadığı zaman ise, yine Rabbine şükretmesidir. Bu anlayış ise, köpek sembolüyle anlatılmıştır. Bu duruma göre insan, nimeti bulamadığı zaman Rabbine olan sevgisini ve güvenini korumalıdır ki, gerçek şükür gerçekleşsin.

2.6. İstikamet Kavramının Anlaşılmasında Tilki Sembolü

İstikamet, farklı tutum ve davranışlarda ortaya çıkması bakımından incelenebilir. Bunların ilki, karar dürüstlüğü olarak bilinir ki, insan bazen gücünün yetmesi halinde bir işi yapmaya, mesela düşmanla karşılaştığı takdirde kahramanca savaşımaya karar verir ki, bir insanın kararındaki sadakati, kararının kesinlik derecesine bağlıdır.

Yapılan işlerde dürüstlük ise, insanın bir takım iyi davranışlar yaparken, bu yaptıklarının iyi davranışlar olduğunun bilincinde olmasıdır. Dinî makamlarda dürüstlük ise, dinî ve tasavvufî makamlardaki dürüstlüktür (Çağrı, 1982: 188).

İnsanı hayata dair kararlarında güçlü kılan ve yaşam enerjisinin sağlanmasında iç dengesini oluşturan istikamet, sağlam bir duruş ve güçlü bir iç denge oluşturur. Bu noktada "Hz. Ebu Bekir *'İstikamet üzere olun.'* (Hûd, 11/112) âyetini, 'Şirk koşmayın.' şeklinde açıklamıştır. Hz. Ömer ise bu emri, 'Tilki gibi eğri büğrü gidişat sahibi olmayın.' şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda istikamet anlayışının kavranmasında tilki sembolüne başvurulmuştur.

Ebu Ali Cürçânî ise, 'İstikamet sahibi ol, kerâmet sahibi olma. Zira nefsin kerâmeti istemektedir. Rabbin ise, senden istikamet dilemektedir.' demiştir. Büyükler hariç istikamete

kimsenin gücü yetmez. Zira istikamet, alışkanlıkların dışına çıkmak, günlük alışkanlıklardan ayrılmak, gerçek anlamda doğruluk ve dürüstlük içerisinde Hak Teâlâ'nın huzurunda durmaktır (Kuşeyrî, 2003: 336).

2.7. Murakabe Kavramının Anlaşılmasında Kaplumbağa Yavruları ve Kedi Sembolü

Murakabe, insanın duygularına odaklanması vasıtasıyla 'kalbindeki duyguları kontrol etmesi' metodudur (Sayın, 2005: 189). Muhasebe anlayışında, 'nefse'; murakabede ise, 'kalbe' odaklanmak esastır. Yani muhasebe esnasında nefsin tuzak ve entrikalarına karşı onu hesaba çekerek nefse odaklanmak gereklidir. Murakabe esnasında da, kalbin içerisindeki duyguları Allah gözlüyor ve kontrol ediyor diye kalbe odaklanmak gereklidir.

Nakşîlikte, bu durumun, kaplumbağa yavrularının kendilerini terbiye eden ve büyüten annelerine sürekli ve kıvılcımdan bakmaları gibi olması gerektiği vurgulanır. Hz. Cüneyd de, murakabe hâlini delikten çıkacak fareyi pür dikkat, gözlerini dikip bekleyen kedinin hâline benzetir (Attâr, 2006: 148).

Tasavvuf büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî'ye murâkabeyi yani kalbi dünyevî düşüncelere karşı koruma ve kontrol etme işini nereden öğrendiği sorulunca şöyle cevap vermişti: 'Benim murakabe konusunda üstadım bir kedidir. Bir gün bir kedi gördüm. Bir deliğin önünde pusuya yatmış, fareyi gözetliyordu. Avına öyle bir yönelmişti ki hiçbir âzâsı oynamıyor, hatta tek bir kılı dahi kıpırdamıyordu. Hayretler içinde onu seyrederken birdenbire gönlüme bir nida geldi. Diyordu ki: 'Ey düşük himmetli! Ben senin maksudun olmakta bir fareden eksik değilim. O halde sen de beni talepte bir kediden aşağı kalma!' O zamandan beri murakabeye çok önem veririm. (Safi, 1977: 216; Tosun, 2014, 46)

İşte murakabe sayesinde insan da, Rabbi'nin duygularını şefkatiyle gözlemesi nedeniyle kendi duygularını kontrol altına alarak -kaplumbağa yavrularının annelerinin şefkatlerini ve ilgilerini gözlemesi gibi- Rabbi'nin şefkat ve ilgisini bekler. İnsan, murakabe vasıtasıyla duygularını kontrol altında tutarak ve onları denetleyerek Rabbine layık bir kul haline gelmeye çalışır.

Kedinin fareye odaklanması gibi murakabe vasıtasıyla insan, kalbine ve kalbin sahibi olan Rabbine odaklanır. Kedi için fare bir av ve hedefse, murakabe sahibi için de kalbi ve kalbin sahibi olan Allah'a kavuşmak, bir hedeftir.

Murakabe vasıtasıyla insan, kalbindeki olumsuz duygu ve düşünceleri avlar; onları Allah'a layık bir hale getirir. Allah'ın sürekli kalpleri gözlediği ve kontrol ettiği bilinci, O'nun seçkin kullarının gönlünde bir umut meydana getirir. Çünkü Allah onların kalbindeki sevgiyi, şefkati, bağışlanma umudunu görmüştür. Bu durum da kulu, mutlu ve umutlu kılar (Sayın, 2014: 196).

2.8. Havf ve Recâ Kavramının Anlaşılmasında Kuş Sembolü

Korku denilen havf ve ümit denilen recâ, iman için iki kanat gibidir. Allah'tan korkan kimse, aynı zamanda Allah'a karşı ümit besler. Ümit, imandan kaynaklanır. Bu nedenle ümidin sebebi de, imandır. Aynı şekilde Allah korkusu da, imandan kaynaklanır (Sühreverdî, 1966: 87). Havf ve recâ anlayışının kavranmasında sûfiler tarafından kuş sembolüne başvurulur.

Havf ve recâ, kuşun iki kanadı gibidir. İkisi birbirine eşit olursa kuş düzgün, uçuş mükemmel olur. Birisi eksik olursa, kuş ve uçuş eksik olur. Her ikisi de bulunmazsa, kuş ölüme terk edilmiş olur (Kuşeyrî, 2003: 238).

Korku ağır basarsa, insanın iman kuşu, dengeli uçamaz. Eğer bir kimsede korku ağır basarsa, günahkârlık duygusu onun duygularına hâkim olur. Ki günahkârlık duygusu, çok tehlikelidir.

Günahkârlık duygusu, insanın yaptığı işleri küçük görmesine ve günah duygusu içerisinde güzel işler ve eserler üretmesine engel olur.

Ümit duygusu ağır basarsa da, insanın iman kuşu yine dengeli uçamaz. Eğer bir kimsede Allah'ın rahmetine karşı ümit duygusu ağır basarsa, insan çalışmaksızın ve iş üretmeksizin Rabbine tembellik içerisinde güvenir. Böylesine tembellik kaynaklı kontrolsüz güven duygusu, insanda tembellik ve manevî gaflet oluşturur. Bu durum da, insanın tembellik duygusu içerisinde güzel işler ve eserler üretmesine engel olur (Sayın, 2014: 212).

2.9. Kabz ve Bast Kavramının Anlaşılmasında Porsuk Sembolü

Manevî huzur ve mutluluk hali olan 'bast' hali; ümit, ilahî yakınlık ve içerisinde rahmet olan bir feyiz halidir. Bast ise, manevî feyiz ve ikramları kabul etmeyi sağlayacak şekilde kalbin neşe, mutluluk, dinçlik ve sevinç duyduğu bir halde olmasıdır (Kâşânî, 1976: 109). Bu yönüyle insan için, kabz hali de; bast hali de büyük bir nimet ve hazinedir.

Kabz ve bast anlayışının kavranmasında porsuk sembolüne başvurulur. Mesela porsuk, adında bir hayvan vardır; dayak yedikçe, daha da güçlenir. Onu dövdükçe daha da iyileşir, sopa vuruldukça daha da güçlenir. Gerçekten mü'minin nefsi de, bir porsuk gibidir. Zahmet, imtihan ve sıkıntı, onu daha da güzelleştirir ve güçlendirir (Rûmî, 2003: 56). Bu nedenle manevî daraltı ve sıkıntı hali olan 'kabz' hali, nefsin terbiyesi için çok iyidir. Nefsi terbiye eden en önemli hazine ise, imtihan ve sıkıntılardır.

SONUÇ

Tarihte iz bırakan fikir ve düşünce adamları toplumsal değerleri ve kültürel mirası aktarmakta ne kadar önemliyse tasavvufi kavramların iletilmesi de bir o kadar önemlidir. Bu bağlamda bu makalede sûflerin hayvan sembollerine başvurarak toplumsal değerleri ve kültürel mirası gelecek toplumlara nasıl aktardıklarına da değinilmiştir.

Bu makalede sufilerin hayvan sevgisine değindik. Sözü geçen menkıbeler, sûflerin hayvan sevgisinin yanında onların hayvanları ne kadar iyi tanıdıklarını da göstermektedir. Hayvanları böylesine güçlü bir şekilde tanıyan sûfler, tasavvufi-ahlakî kavramların öğretiminde ve değerler eğitiminin aktarımında da hayvan sembollerine başvurmuşlardır. Bu bağlamda değerler eğitime ve değerlerin pratik hayata geçirilmesinde hayvan sembollerine günümüzde de başvurulması gerektiği aşikârdır.

Tasavvufî anlayış tarzının kavranmasında hayvan sembollerinin kullanılması değerlerin akılda kalması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda büyük bir önem arz eder. Mesela nefis terbiyesinde bazı kötülükler, bir takım hayvanlarla sembolize edilir.

Örneğin kurt, hasedin; aldatma, tilkinin; boş gezme, çakalın; gaflet, tavşanın; cimrilik, farenin; hırs, karıncanın; boğaza düşkünlük, maymunun; kibir, kaplanın; yükseklik duygusu, aslanın; gazap, ayı ve köpeğin; cinsel şehvete düşkünlük ise, eşeğin özelliğidir. Bizler de tasavvufî ve ahlakî kavramların olumlu-olumsuz olarak aktarılmasında hayvan sembollerine başvurmalıyız.

Bu makalede değerler eğitimi açısından olumlu sembollerin aktarımında bir takım hayvan sembollerini ele aldık. Tasavvufî kavramların anlaşılmasında ve aktarılmasında muhabbet ve aşk kavramının anlaşılmasında eşek ve kuş sembolü; dua ve zikir kavramının anlaşılmasında arı sembolü; rızâ ve yakîn kavramının anlaşılmasında örümcek sembolü; tevbe kavramının anlaşılmasında at sembolü; şükür kavramının anlaşılmasında balık ve köpek sembolü kullanılmıştır.

Aynı zamanda istikamet kavramının anlaşılmasında tilki sembolü; murakabe kavramının anlaşılmasında kaplumbağa yavruları ve kedi sembolü; havf ve recâ kavramının anlaşılmasında kuş sembolü; havf ve recâ kavramının anlaşılmasında kuş sembolünü kullandık.

Olumlu-olumsuz ahlakî sıfatların aktarılmasında ve değerler eğitiminde hayvan sembollerinin kullanılması hem kavramların anlaşılmasında hem de pratik hayata uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ankaravî, İ. (1869). *Minhâcü'l-Fukârâ*, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası.
- Attâr, F. (2006). *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (thk. Menâl el-Yemenî Abdülazîz), Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme lil-Kitâb.
- Araz, N. (1966). *Anadolu Evliyâları*, İstanbul: Atlas Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Ceyhan, S. (2015). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Çağrı, M. (1982). *Gazâlî'ye Göre İslâm Ahlakı*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çetin, N. (2014). Abdullah Nidâî Kaşgarî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, Ankara-Turkey, ss. 345-363.
- , (2014). Necip Fazıl'ın Abdülhakim Arvâsî'yi Tanıması ve Tasavvufî Düşünceleri, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Fall 2014, Ankara- Turkey, ss. 171-192.
- Demirci, M. (2005). *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Hucvirî, A. B. O. (1384). *Keşfü'l-Mahcûb*, (thk. Mahmûd Âbidî), Tahran: İntişârât-ı Sâdâ ve Sîmâ.
- Kâşânî, A. (1976). *Tasavvuf Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kelâbâzî, E. B. M. (1980). *Tarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.
- Kuşeyrî, A. (2003). *Risâletü'l-Kuşeyrî*, Beyrût: Dâru'l-Hayr, Beyrut, 2003.
- Rûmî, M. C. (2003). *Mesnevî-i Mânevî*, (thk. Reynold A. Nicholson), Tahran: İntişârât-ı Hermes.
- , (1994). *Fihî Ma Fih*, (çev. Ahmed Avni Konuk), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Safî, A. B. H., (1977). *Reşahât-ı Aynü'l-Hayât*, Tahran.
- Sayın, E. (2015). *Kalbîne Hatırlat Hafıza Teknikleriyle Tasavvuf Kavramları*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- , (2014). *Tasavvuf Terapisi*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- , (2011). *Dua Terapisi*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Schimmel, A. (1992). *Islam An Introduction*, New York: New York State University Press.
- Sühreverdî, E. H. (1966). *Avârifü'l-Maârif*, Kahire: Dâru'l-Maârif, c. 1-2.

-
- Tarhan, N. (2011). *İnanç Psikolojisi-Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tosun, N. (2014). *Tasavvuf Kültüründe Kedi*, Altınoluk Dergisi, Ağustos, sayı. 342., İstanbul, Türkiye, ss. 46-47.
- Tûsî, S. (2001). *Lümâ fi Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamiyyi*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti.
- Uluç, Tahir (2007), *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2015). *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ankara: Akçağ Yayınları